

Paulina Karwowska, Julia Chaciówka, Ewelina Kaźniuk

Studenckie Koło Naukowe Studentów Pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej „Sówka”

Akademia Białska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II

Opiekun naukowy: dr Joanna Waszczuk

WYZWANIA WSPÓŁCZESNEJ RODZINY W CZASIE ZDALNEJ EDUKACJI

Streszczenie

Pandemia COVID-19 wpłynęła i nadal wpływa na sytuację społeczeństw wielu krajów, w tym Polski i dotyczy m. in. pogorszenia stanu zdrowia, fluktuacji w strukturze zatrudnienia, czy zmian w funkcjonowaniu rodziny. Rodzice, opiekunowie w błyskawicznym czasie musieli przystosować warunki domowe do wymogów edukacji zdalnej dziecka.

W artykule przedstawiono wyniki badań własnych, których celem była diagnoza funkcjonowania rodziny w aspekcie doświadczanych problemów oraz podejmowanych działań naprawczych przez rodziców dzieci realizujących zdalną edukację w czasie trwającej pandemii choroby COVID-19. W badaniach wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego z wykorzystaniem kwestionariusza ankiety. W badaniu wzięło udział 62 rodziców. Jak pokazały wyniki uzyskanych badań główne problemy rodziny dotyczyły poniesienia kosztów finansowych związanych z odpowiednią organizacją przestrzeni do nauki, zakupu dodatkowego sprzętu. Wyzwaniem były również zachowania dziecka dotyczące tęsknoty za rówieśnikami, szkołą, nauczycielami, agresją, rozleniwieniem się.

Słowa kluczowe: rodzina, rodzice, dziecko, zdalna edukacja, sytuacje trudne

Początek pandemii choroby COVID-19

Dawniej nikt nie zwracał uwagi na panowanie koronawirusa. Co jakiś czas wirusy się namnażały i nasilały swoje objawy. Różne warianty koronawirusa istniały na świecie od lat, ale nigdy nie było o nich tak głośno jak teraz. Jedne zakażały ptaki, inne koty, jeszcze inne świnie czy bydło. Ale są też takie, które biorą na cel człowieka. Do niedawna znano kilka koronawirusów atakujących człowieka. Nie są one zbyt groźne. Wywołują co piąty przypadek chorób z przeziębienia oraz łagodnych zapaleń oskrzeli i niedyspozycji przewodu pokarmowego (Maruszczak, 2019). Obecnie o wirusach wiemy znacznie więcej.

Powstało wiele publikacji, filmów, czy nawet filmików dla dzieci i dorosłych opisujących pandemię COVID-19. Maruszczak (2019) w swojej publikacji dla dzieci opisała komórkę koronawirusa, twierdząc, że na podstawie samej nazwy koronawirusa można by się spodziewać, że ma on królewską koronę. Nic podobnego! Wygląda raczej jak mina morska lub kulka do masażu.

Pandemia zakaźnej choroby COVID-19 wywołanej przez koronawirusa SARS-CoV-2 rozpoczęła się jako epidemia 17 listopada 2019 w mieście Wuhan, w prowincji Hubei, w środkowych Chinach, a 11 marca 2020 została uznana przez Światową Organizację Zdrowia za pandemię.

W czasie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2, ważnym dokumentem, który stał się dla pracowników oświaty wskazówką współpracy regulującą organizację edukacji na każdym szczeblu jest Ustawa z dn. 2.03.2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych. Aby przestrzegać regulacji prawnych, wprowadzono do wszystkich szkół m. in. zdalne nauczanie. Dzięki tej metodzie pracownicy oraz uczniowie mieli możliwość uczestniczenia w zajęciach, nie wychodząc z domu. Za pomocą komunikatorów społecznościowych nauczyciel miał okazję nauczać uczniów oraz podopiecznych na odległość prowadząc lekcje oraz zajęcia w swoich domach. Niestety dla części rodzin zdalna nauka była wyzwaniem. Pojawiały się trudności z organizacją przestrzeni domowej, zapewnieniem odpowiedniego sprzętu do nauki, dostępem do Internetu, opieką nad dzieckiem. Te nowe sytuacje trudne stały się wyzwaniem, próbą, testowaniem zasobów rodziny i jej prężności. Część z nich w naturalny sposób wiąże się ze zmianami rozwojowymi poszczególnych członków rodziny i rozwojowym aspektem funkcjonowania w poszczególnych etapach ontogenezy, niektóre zaś wymagały wdrożenia natychmiastowych działań (Liberska, 2015).

W rozważaniach na temat reagowania systemu rodzinnego na niestabilną sytuację pandemii i w odpowiedzi na pytania, jak rodzina przechodzi i odnajduje się w tej sytuacji, warto uwzględnić znamiona jakie posiada sytuacja trudna i w związku z tym, z czym system rodzinny ma się niejako zmierzyć. Wg T. Tomaszewskiego (1982, s.32) „uczestnictwo człowieka w sytuacji podkreśla zmienność zorganizowanego układu, jakim jest środowisko życia jednostki. Wśród podstawowego rozróżnienia sytuacji T. Tomaszewski podaje sytuację normalną, optymalną i trudną. Sytuacja trudna jest najogólniej zakłóceniem wewnętrznej równowagi sytuacji codziennej. To, co przeszłe wydaje się być normalne w zestawieniu z tym, co terazniejsze. Dotychczasowa homeostaza wypracowana przez rodzinę zostaje zakłócona na skutek zdarzeń, które wywołuje pandemia (izolacja społeczna, różnego rodzaju ograniczenia wynikające z reżimu sanitarnego). Normalny przebieg podstawowej aktywności rodziny został zakłócony. Realizacja podstawowych zadań uległa zmianie, jest mniejsza, bądź wręcz jest niemożliwa, a więc dotychczasowe standardy działań, procedury, organizacja życia, style funkcjonowania systemu i jego członków poddane są presji zmiany.

Rozumienie sytuacji trudnej jest styczne semantycznie z rozumieniem sytuacji granicznej. „Sytuacja graniczna, to sytuacja wyjątkowo trudna, uniemożliwiająca realizację celów życiowych, wyznaczająca granicę możliwości

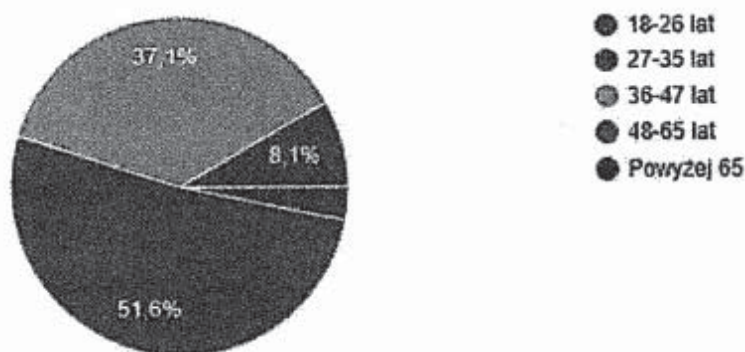
funkcjonowania w zgodzie z osobistymi potrzebami, wartościami czy zasadami. Tego rodzaju sytuacje są subiektywnie postrzegane jako sytuacje bez wyjścia, beznadziejne, nieodwracalnie zamykające jakąś część życia jednostki i odgradzające ją od dotychczasowych spraw, ludzi” (Straś-Romanowska, 2009, s. 75). Opisywane sytuacje spowodowały zaburzenia życia codziennego w wielu rodzinach, które dotychczas funkcjonowały prawidłowo. Dlatego też podjęto się organizacji i przeprowadzenia badań, na potrzeby których wyodrębniono główny problem badawczy: Jakich sytuacji trudnych w sprawowaniu opieki nad dzieckiem doświadczyli rodzice w czasie zdalnej edukacji? Sformułowano również problemy szczegółowe:

1. Kto najczęściej sprawował opiekę nad dzieckiem w czasie zdalnej edukacji?
2. Czy możliwe było łączenie pracy zawodowej z realizowanymi przez rodziców obowiązkami w opiece nad dzieckiem?
3. Jakie formy wsparcia i aktywności z dzieckiem podejmowali rodzice w czasie zdalnej edukacji?

Material i metoda

Badania zostały przeprowadzone metodą sondażu diagnostycznego w okresie od listopada 2021 do marca 2022 roku w formie ankiety wirtualnej. Respondenci mieli możliwość wykonać ją w dowolnym i dogodnym dla siebie momencie oraz czasie. W badaniu zastosowano kwestionariusz ankiety jako autorskie narzędzie badawcze stworzone na potrzeby powstania artykułu, odnoszące się do wskazanej problematyki kropka pytania miały charakter zamknięty teraz otwarty, dlatego nie zawsze uzyskane odpowiedzi sumują się do stu. W ankiecie umieszczono również metryczkę. W badaniu wzięło udział 62 respondentów (rodziców), w tym 90,3% stanowiły kobiety i 9,7% mężczyźni.

Ustalono również wiek badanych osób. Szczegółowe dane zawiera Rysunek 1.

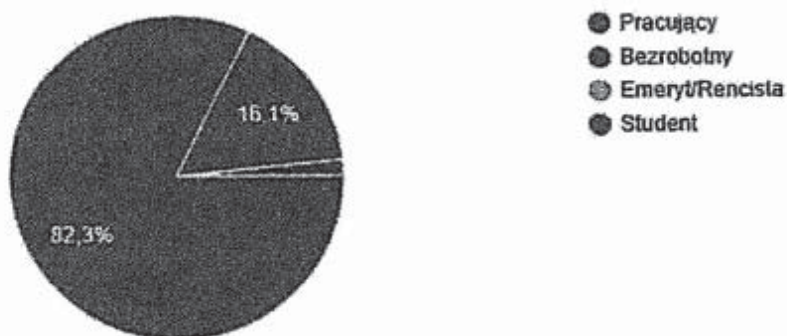

Rysunek 1. Wiek badanych osób

Źródło: Badania własne.

Wśród respondentów wyodrębniono następujące przedziały wiekowe 27 – 35 lat 51,6% badanych, 36-47 lat 37,1% ankietowanych oraz 48-65 lat 8,1% rodziców.

Kolejną zmienną charakterystyczną badaną grupę była sytuacja zawodowa rodziców. Zestawienie danych odnoszących się do aktywności zawodowej badanych osób prezentuje Rysunek 2.

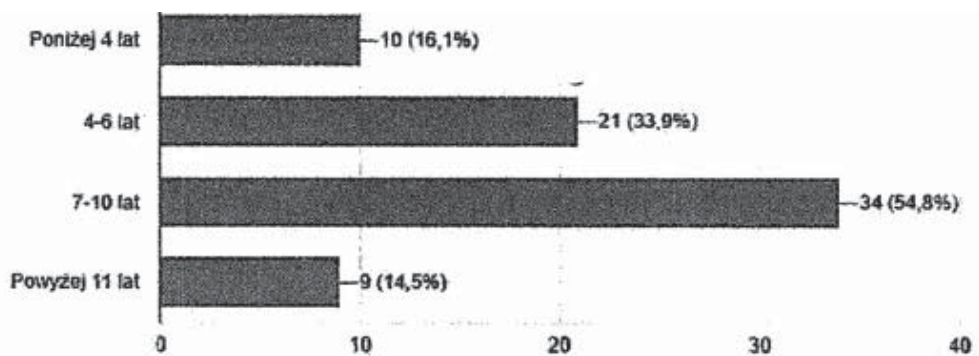

Rysunek 2. Sytuacja zawodowa badanych osób

Źródło: Badania własne.

Jeżeli chodzi o kryterium aktywności zawodowej, w badanej grupie przeważały osoby pracujące 82,3%. Pozostałą grupę stanowili bezrobotni oraz studenci.

Wyodrębniono również pytanie dotyczące wieku dziecka. Odpowiedzi umieszczono na Rysunku 3.

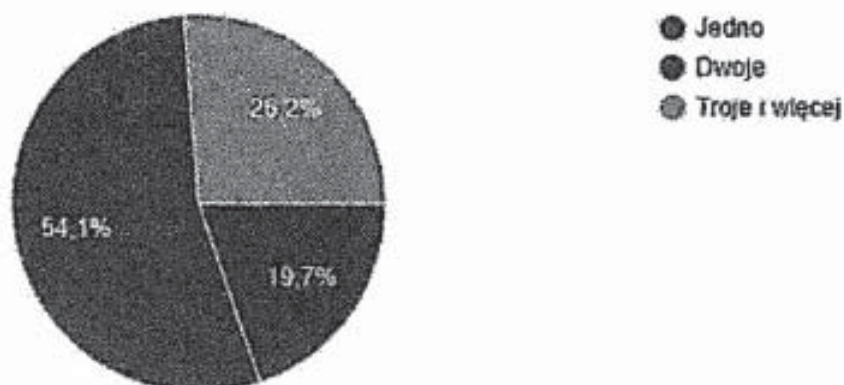

Rysunek 3. Wiek dziecka

Źródło: Badania własne.

Najliczniejszą grupę ankietowanych 54,8% stanowiły rodziny posiadające dziecko w przedziale wiekowym od 7 do 10 lat. natomiast 14,5% wskazań odnosiło się do respondentów sprawujących opiekę nad dzieckiem w wieku powyżej 11 lat.

Uzupełnienie prezentowanych danych stanowią informacje o liczbie dzieci w badanych rodzinach. Odpowiedzi prezentuje Rysunek 4.

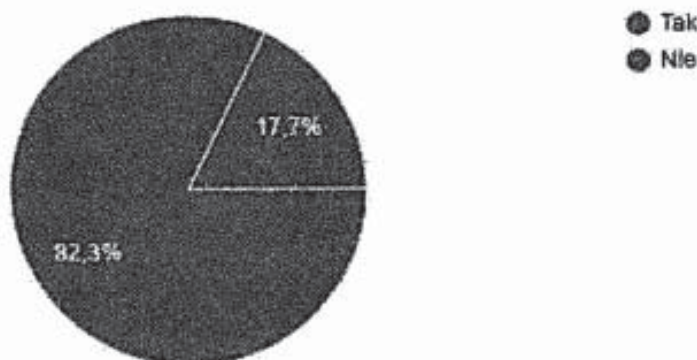
Rysunek 4. Liczba dzieci w rodzinie

Źródło: Badanie własne.

Analiza zebranych odpowiedzi pozwoliła stwierdzić, że w badanych rodzinach 54,1% wskazań, wychowuje się dwoje dzieci, w 26,2% troje i więcej. Rodzice sprawowali opiekę wyłącznie nad jednym dzieckiem w 19,7% przypadków.

Wyniki

Sytuacja pandemii wymusiła na rodzicom podjęcie działań, które w normalnej rzeczywistości realizują podmioty opiekuńczo-wychowawcze. Pozostawienie dzieci w domu wynikało z ograniczeń funkcjonowania żłobków, przedszkoli, szkół lub też podyktowane było koniecznością odbycia kwarantanny, izolacji przez poszczególnych członków rodziny. Zapytano zatem czy była sprawowana opieka nad dziećmi w domu? Zebrano odpowiedzi ilustruje Rysunek 5.

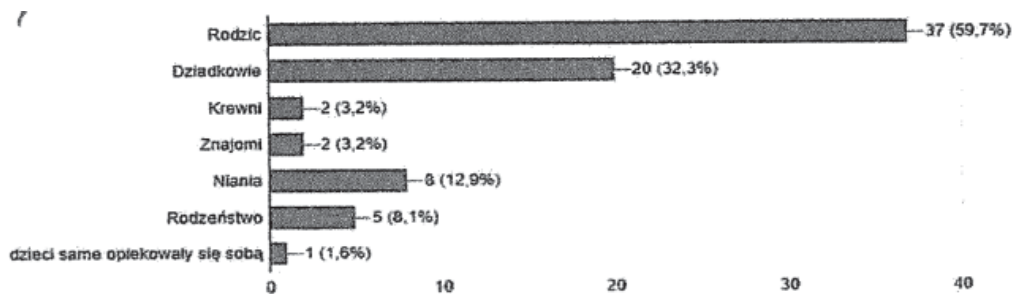

Rysunek 5. Sprawowanie opieki nad dzieckiem

Źródło: Badania własne.

Badani rodzice, w zdecydowanej większości przypadków 82,3%, stwierdzili, że w czasie trwania pandemii choroby COVID-19 istniała potrzeba sprawowania opieki nad dzieckiem w domu.

Zatem, kto sprawował opiekę nad dzieckiem w domu? Odpowiedzi przedstawiono na Rysunku 6.

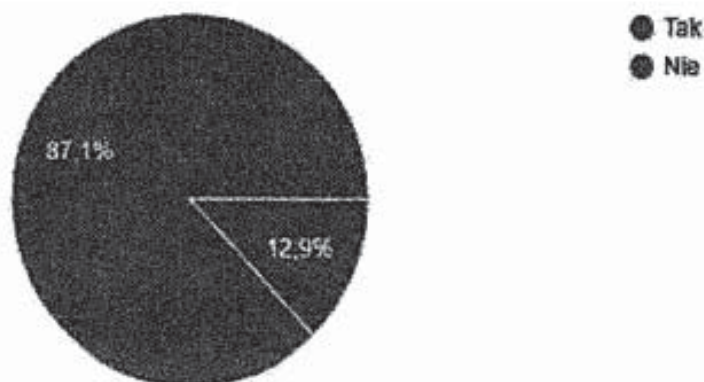

Rysunek 6. Osoby zaangażowane w opiekę nad dzieckiem

Źródło: Badanie własne.

Jak pokazały zebrane dane opiekę nad dzieckiem w czasie zdalnej edukacji najczęściej sprawowali rodzice 59,7% badanych, dziadkowie 32,3%, niania 12,9%. Pojawiły się również odpowiedzi, iż w sprawowaniu opieki rodzice korzystali z pomocy krewnych, znajomych, starszego rodzeństwa, lub też dzieci same opiekowały się sobą 1,6% badanych.

Kolejne pytanie miało na celu określenie wpływu zdalnej edukacji oraz związanej z nią konieczności sprawowania opieki na zatrudnienie rodzica. Na Rysunek 7 przedstawiono zebrane wyniki.

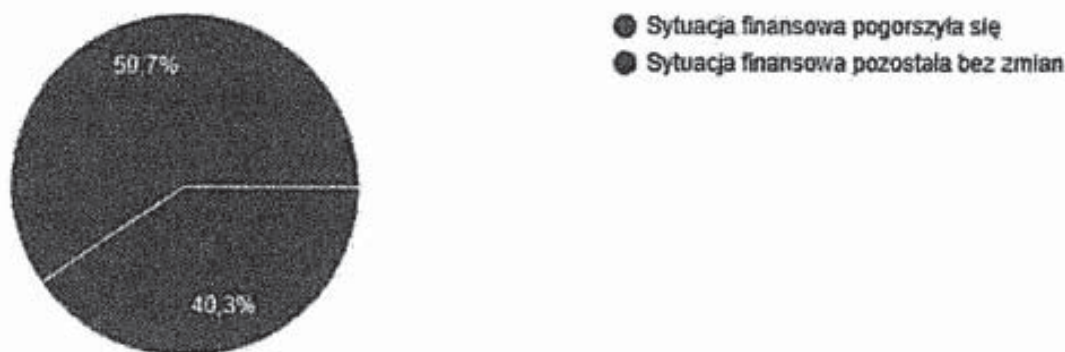
Rysunek 7. Konieczność rezygnacji z pracy

Źródło: Badania własne.

Niestety rodzice będąc w trudnej sytuacji konieczności realizacji, najczęściej samodzielnej pieczy nad dzieckiem musieli zatroszczyć się również o wykonywaną pracę zawodową. W czasie pandemii znacznie upowszechniła

się praca w trybie zdalnym, a więc świadczona najczęściej z domu, poza siedzibą firmy. Dla zdecydowanej większości badanych osób 87,1% udało się utrzymać zatrudnienie, natomiast 12,9% respondentów musiało zrezygnować z dotychczas wykonywanej pracy. Utrata pracy jest bardzo trudną sytuacją. Pozbawia środków na utrzymanie, wywołuje poczucie krzywdy, złości i stresu.

Pandemia koronawirusa COVID-19 oraz wprowadzone obostrzenia spowodowały, że w wielu branżach i zakładach pracy doszło do zmiany dotychczasowego profilu działalności. Zauważając powyżej przedstawione problemy, postanowiono dowiedzieć się, czy konieczność dostosowania warunków domowych do potrzeb realizacji zdalnego nauczania, czy też konieczność sprawowania opieki nad dzieckiem w domu wpłynęły na sytuację finansową rodziny. Odpowiedzi zebrano na Rysunku 8.

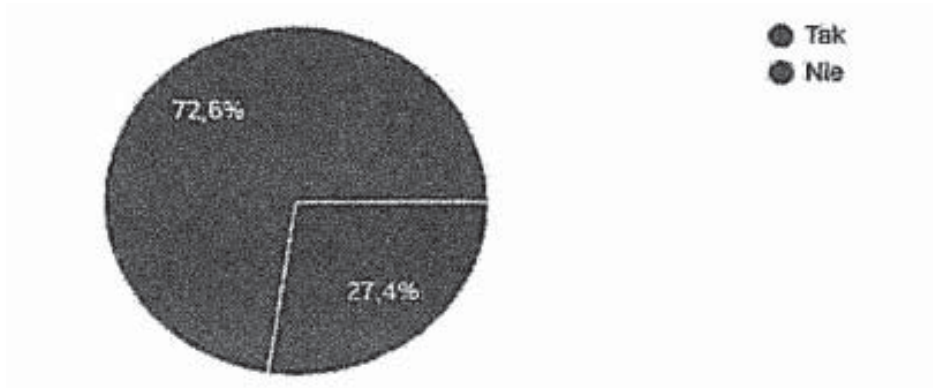
Rysunek 8. Sytuacja finansowa rodziny

Źródło: Badanie własne.

W wyniku analizy zebranego materiału badawczego, ustalono, że dla większości badanych rodzin 59,7% konieczność dostosowania warunków domowych do potrzeb realizacji zdalnego nauczania nie wpłynęła na sytuację finansową rodziny. Jednak dla znacznego odsetka badanych rodzin 40,3% sytuacja pandemii i wynikających z niej zobowiązań stanowiła wyraźne obciążenie finansowe.

Wśród wyzwań współczesnej rodziny, funkcjonującej w nowej pandemicznej rzeczywistości wskazać możemy na te związane z zapewnieniem odpowiednich warunków do nauki domowej dziecka. Zapytano zatem respondentów, czy w czasie zdalnej edukacji dziecko miało dostęp do Internetu? Badane osoby 100% wskazały, że tak, dzieci korzystały z Internetu.

Zapytano także, czy były problemy w dostępie do Internetu? Rysunek 9 prezentuje zebrane odpowiedzi.

Rysunek 9. Dostęp do Internetu

Źródło: Badania własne.

Jak wskazują zebrane dane, aż 72,6% ankietowanych wskazało, że dziecko w czasie zdalnej edukacji miało problemy z łącznością internetową. Natomiast 27,4% rodziców nie wskazało na wystąpienie tego typu problemu w czasie zdalnej edukacji dziecka.

Troska o dobrostan dziecka odzwierciedlała się również w zapewnieniu odpowiedniej przestrzeni, miejsca do nauki. Zebrane informacje prezentuje Rysunek 10.

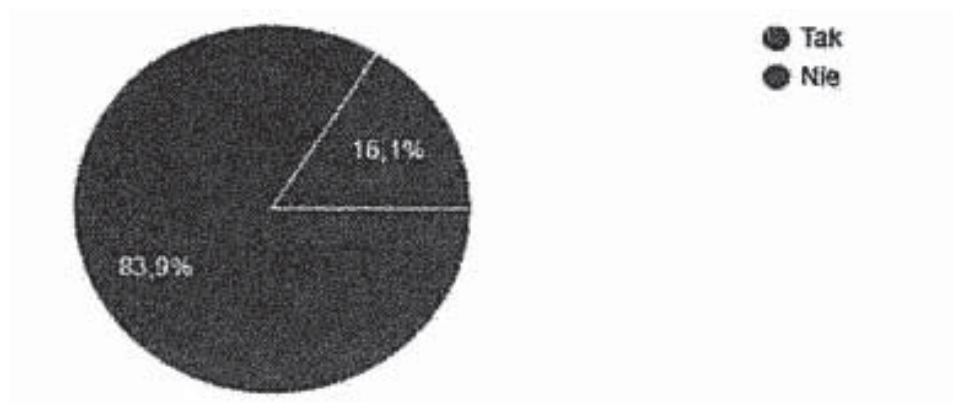

Rysunek 10. Przestrzeń do nauki

Źródło: Badania własne.

Analiza zebranych danych pozwala wskazać, że wy 64,5% badanych rodzin dzieci posiadały odpowiednią przestrzeń do nauki. Jednak odsetek dzieci pozbawionych takiej możliwości jest stosunkowo wysoki i wynosi aż 35,5% wśród badanych rodzin.

Uzupełnienie prezentowanych rozważań stanowią odpowiedzi na pytanie o posiadanie własnego biurka do nauki. Odpowiedzi zebrano na Rysunku 11.

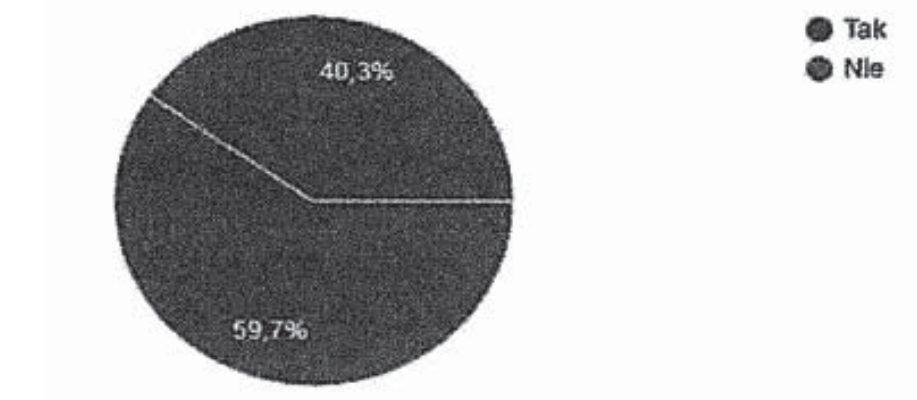

Rysunek 11. Własne biurko

Źródło: Badanie własne.

Respondenci wskazali 83,9%, że dziecko pracowało przy własnym biurku, a w 16,1%, niestety nie miało takiej możliwości.

Ankietowani rodzice są świadomi, iż uczestnictwo dziecka w lekcji jest obowiązkowe zapytano zatem, czy dziecko aktywnie uczestniczyło w zajęciach online? Odpowiedzi ilustruje Rysunek 12.

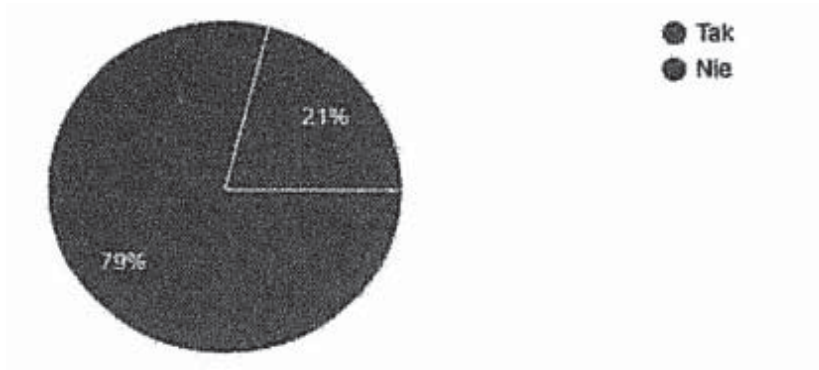

Rysunek 12. Aktywne uczestnictwo w zajęciach

Źródło: Badania własne.

Ponad połowa badanych rodziców 59,7% wskazała, że dziecko aktywnie włączało się w realizację prowadzonych lekcji, niestety, aż 40,3% wskazań odnosiło się do braku właściwej aktywności dziecka na lekcji.

Czy w związku z opisywaną sytuacją dziecko wymagało pomocy od rodzica? Rysunek 13 prezentuje zebrane odpowiedzi.

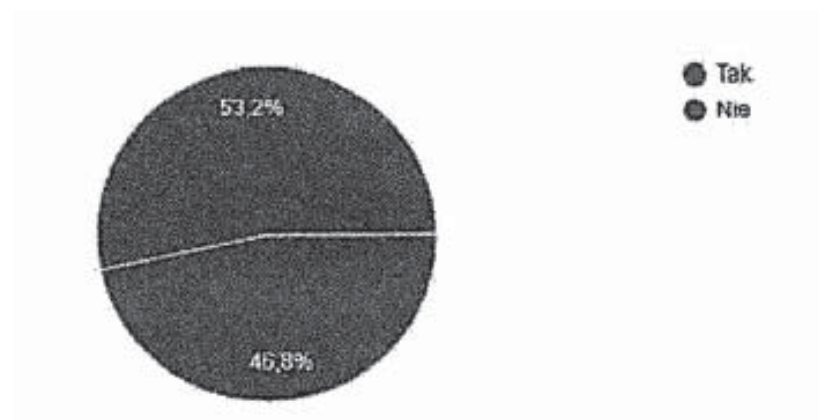

Rysunek 13. Pomoc rodzica w czasie zdalnej edukacji.

Źródło: Badanie własne.

Zdecydowanej większości wskazań 79% pomagali dziecku w trakcie realizacji edukacji w formie zdalnej opiekun nie oferował pomocy dziecku 21% wskazań.

Zaangażowanie dziecka, jak i rodzica w zdaną edukację wiązało się ze zrozumieniem treści przekazywanych przez nauczyciela w czasie lekcji. Czy dziecko na bieżąco opanowywało materiał? Odpowiedzi ujmuje Rysunek 14.

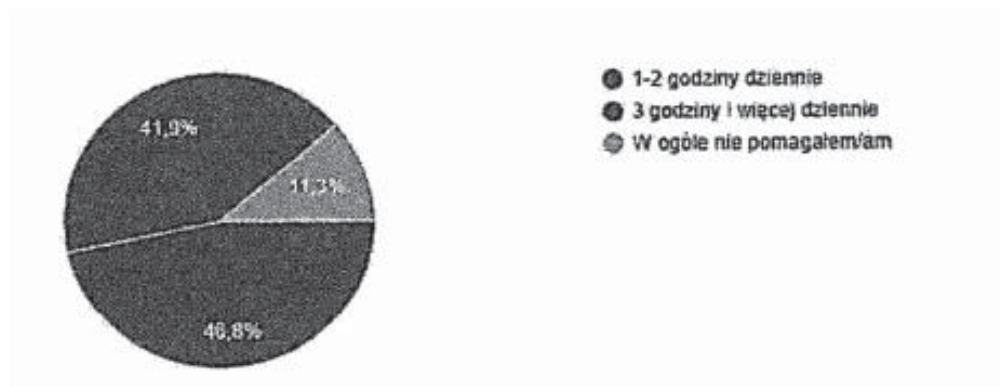

Rysunek 14. Zrozumienie materiału przekazywanego przez nauczyciela

Źródło: Badanie własne.

Wyniki badań są niepokojące ponieważ zdaniem 53,2% badanych rodziców dziecko nie potrafiło, nie było w stanie zrozumieć informacji przekazywanych przez nauczyciela w trakcie lekcji online. Blisko 47% respondentów wyraziło opinie, iż dziecko na bieżąco przyswajało przekazywany materiał.

W sytuacji wystąpienia trudności z opanowaniem materiału przez dziecko, postanowiono dowiedzieć się, ile czasu rodzic poświęcał na pracę z dzieckiem, aby nadrobić zaległości? Odpowiedzi ilustruje Rysunek 15.

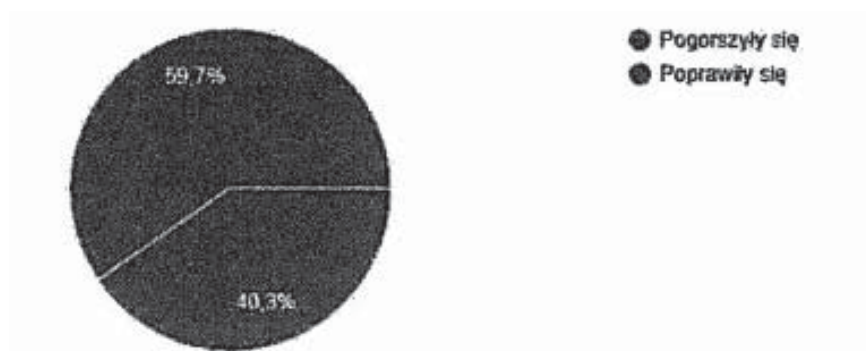

Rysunek 15. Czas poświęcony dziecku na wspólną edukację

Źródło: Badania własne.

Dla rodzica wygospodarowanie dodatkowego czasu na pomoc dziecku stanowi duże wyzwanie. Rodzice w 46,8% przypadków pracowali z dzieckiem 1–2 godziny dziennie, 41,9% badanych włączało się do pracy 3 godziny i więcej w ciągu dnia, natomiast 11,3% respondentów odpowiedziało, że w ogóle nie pomagało dziecku w odrabianiu pracy domowej.

Czy realizacja nauki w warunkach domowych wpłynęła na oceny dziecka? Rysunek 16 prezentuje zebrane odpowiedzi.

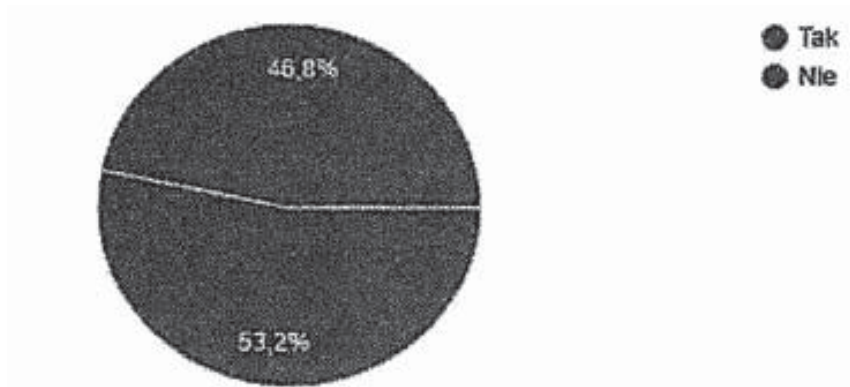

Rysunek 16. Oceny dziecka w czasie zdalnej edukacji

Źródło: Badanie własne.

W opinii badanych rodziców 59,7% oceny dziecka uległy poprawie a wy 40,3% zebranych odpowiedzi na powyższe pytanie, pogorszyły się

Zapytano także, czy dziecko w czasie lekcji online miało trudności ze skupieniem uwagi? Odpowiedzi zebrano na Rysunku 17.

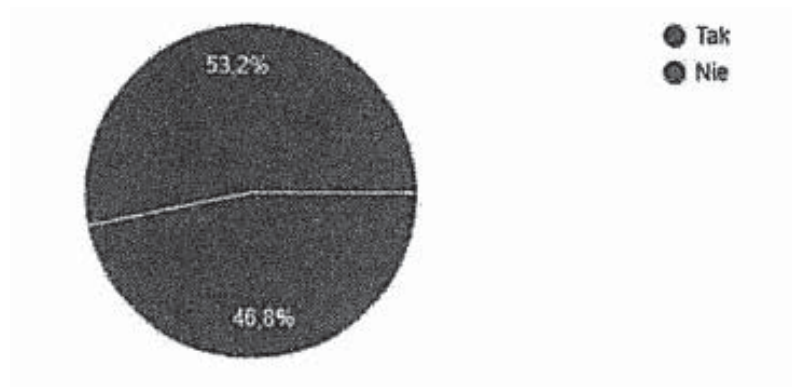

Rysunek 17. Trudności ze skupieniem uwagi w czasie zdalnej edukacji

Źródło: Badania własne.

Zebrane odpowiedzi wskazują, że respondenci zauważyli trudności z koncentracją uwagi dziecka na lekcji 46,8% zebranych danych, jednak zdaniem 53,2% rodziców dziecko potrafiło utrzymać uwagę w tym czasie.

Z problemem koncentracji uwagi na lekcji wiąże się zjawisko przejawianych zachowań nadpobudliwych, nieadekwatnych do sytuacji. Zapytano zatem, czy dziecko w czasie zdalnej edukacji było zdenerwowane? Odpowiedzi zebrano na Rysunku 18.

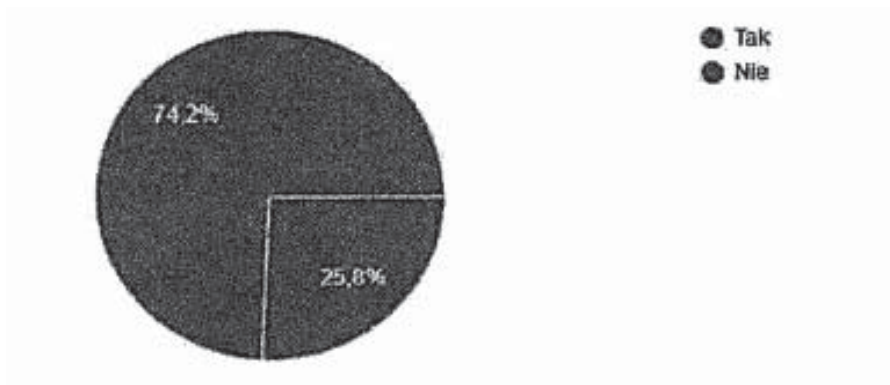

Rysunek 18. Poczucie rozdrażnienia, zdenerwowanie w czasie zdalnej edukacji

Źródło: Badania własne.

Stan rozdrażnienia, zdenerwowania wystąpił w 46,8% ankietowanych rodzin. Ponad 53% respondentów nie zauważyło opisywanych symptomów.

Czy zatem nauka zdalna wpłynęła na konflikty z rodzeństwem? Rysunek 19 ilustruje odpowiedzi.

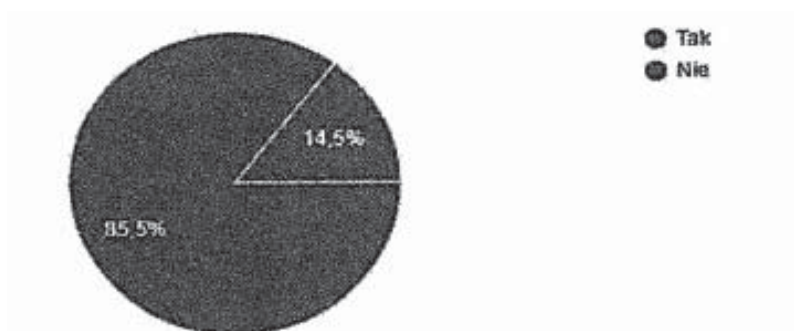

Rysunek 19. Konflikty z rodzeństwem

Źródło: Badania własne.

Analiza zebranych danych wskazała że u 74,2% badanych respondentów wystąpiły konflikty pomiędzy rodzeństwem.

Badaczy interesowało również zagadnienie intensywności podejmowanej przez dziecko pracy, lub też jej braku. W związku z powyższym zapytano rodziców, czy ich zdaniem w czasie zdalnej edukacji dziecko rozleniwilo się? Odpowiedzi umieszczono na Rysunku 20.

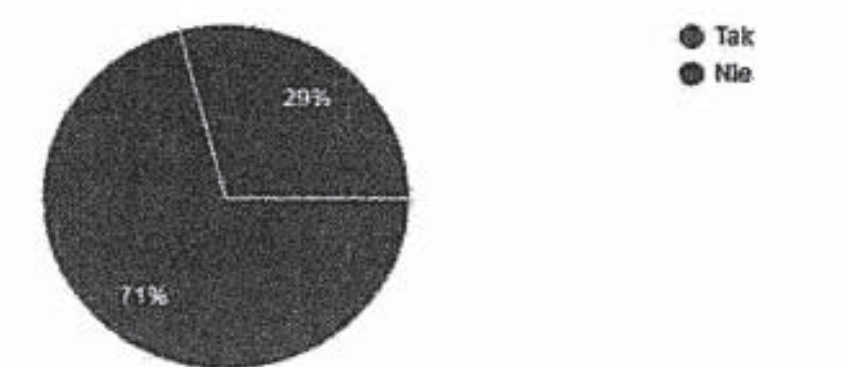

Rysunek 20. Brak chęci do pracy, rozleniwienie dziecka

Źródło: Badanie własne.

Analiza zebranych odpowiedzi 85,5%, wskazuje jednoznacznie na zdiagnozowany problem braku chęci do nauki, czy też wykonywania innych czynności (szkolnych, domowych) przez dziecko. Pojęcie rozleniwienia się dziecka niekorzystnie wpływa na jego dobrostan, hamując aktywności oraz możliwości rozwojowe.

Apatia, przygnębienie, rozleniwienie, ale też tęsknota za szkołą, rówieśnikami, nauczycielami należą do sytuacji trudnych, z którymi musieli zmierzyć się dzieci i rodzice. Zebrane dane umieszczono na Rysunku 21.

Rysunek 21. Tęsknota za szkołą, rówieśnikami

Źródło: Badania własne.

Zdaniem zdecydowanej większości badanych rodziców 71%, dziecko wyrażało tęsknotę za dotychczasowymi kontaktami z rówieśnikami, szkołą, nauczycielami. Przynależność do grupy rówieśniczej jest naturalną potrzebą człowieka, czy dorosłego, czy też dziecka i stanowi integralny element zdrowo rozwijającej się osobowości.

Bardzo istotny wpływ kontaktu rodzica z dzieckiem na jego psychikę, zapytano respondentów o formy spędzania czasu wolnego. Czy rodzice wspomagali dziecko w trudnej dla niego sytuacji poprzez podejmowanie różnych form pozaszkolnych aktywności? Odpowiedzi przedstawia Rysunek 22.

Znając bardzo istotny wpływ kontaktu rodzica z dzieckiem na jego psychikę, zapytano respondentów o formy spędzania czasu wolnego. Czy rodzice wspomagali dziecko w trudnej dla niego sytuacji poprzez podejmowanie różnych form pozaszkolnych aktywności? Uzyskane odpowiedzi pozwoliły ustalić, że ankietowani troszczyli się o dobrostan psychiczny i fizyczny swoich dzieci proponując m.in. wychodzenie na spacer (71%) odpowiedzi, czytanie książek (56,5%) wskazań, oraz oglądanie filmów (25,8%). Wśród oferowanych dzieciom zajęć pojawiły się również: gry planszowe, zabawy, wspólne malowanie, kursy, zajęcia taneczne. Na pewno w normalnych warunkach rodzice oferowali dzieciom uczestnictwo w dodatkowych zajęciach rozwijających zainteresowania, wyjeżdżali na wycieczki, chodzili na basen, dzieci bawiły się na placach zabaw, boiskach. Niestety, jak pokazały badania wachlarz różnych form spędzania czasu wolnego z dzieckiem był w czasie pandemii bardzo ograniczony.

Wnioski

Celem artykułu było przedstawienie problemów i wyzwań współczesnej rodziny w sytuacji konieczności realizacji zdalnego nauczania. W wielu rodzinach pojawiły się problemy i sytuacje trudne, które wymagały dużego

zaangażowania i pomocy ze strony osób sprawujących piekę nad dzieckiem. Do głównych problemów i sytuacji trudnych możemy zaliczyć: pogorszenie sytuacji finansowej rodziny, utratę pracy, konieczność zapewnienia odpowiedniej przestrzeni i miejsca do nauki oraz trudności z dostępem do Internetu. Nauka zdalna była wyzwaniem nie tylko dla dzieci ale i rodziców. Respondenci byli zmuszeni do dokonania inwestycji pieniężnych w sprzęt komputerowy, wyposażenie domowe, czy dodatkowe pakiety Internetu.

Analiza wyników badań pozwoliła również wyodrębnić problemy związane z funkcjonowaniem psycho-fizycznym dziecka realizującego zajęcia on-line., takie jak: trudności z koncentracją uwagi, tęsknotę za rówieśnikami, kolegami z klasy, zdenerwowanie, rozdrażnienie, czy rozleniwienie dziecka. Dużym wyzwaniem dla rodziców okazała się konieczność łączenia pracy zawodowej, wykonywanej w warunkach domowych z opieką nad dzieckiem. W domu pozostali rodzice, którzy przeszli na tryb pracy zdalnej lub zawiesili swoje czynności zawodowe po to, aby pomagać dzieciom w realizacji ich obowiązków w nauczaniu na odległość. Nawet jeżeli w początkowym etapie taka sytuacja mogła wiązać się z pewną towarzyszącą rozładowanemu chwilowo lękowi ulgą, wtórnie przynosiła napięcia trudne do zniesienia dla całej rodziny. Dostrzeżone w trakcie badań doświadczenia rodzin wskazują również, że w części badanych przypadków doszło do szybszego usamodzielniania się dzieci realizujących zdalną edukację w domu bez wsparcia i opieki ze strony rodziców, którzy nie byli w stanie porzucić realizowanych dotychczas poza domem obowiązków zawodowych. Odpowiedzi na pytania o to, jak rodzina i jej członkowie reagują na zmiany związane z pandemią COVID-19 znalazła swoje odzwierciedlenie w poniższych badaniach. Należy jednak pamiętać, iż badaniami objęto pewną grupę respondentów, i nie powinno dokończywać się daleko idących uogólnień w grupie szerszej populacji rodziców. Jednak prezentowane badania zachęcają do dyskusji oraz dalszej diagnozy funkcjonowania rodzin w sytuacji trudnej.

Piśmiennictwo:

1. Liberska, H. (2015). *Rozwój rodziny i rozwój w rodzinie*. W: I. Janicka, H. Liberska (red.). *Psychologia rodziny*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa
2. Maruszczak, M. (2019). *Wirus w koronie, bakteria w kapsule czyli wyprawa do mikroświata*. Wydawnictwo Nasza Księgarnia. Warszawa.
3. Nazaruk, S., Waszczuk, J., Rafalska, E., Ostaszewska A. *Kształcenie uczniów klas I-III szkoły podstawowej w trzeciej fazie pandemii COVID-19 w opinii ich rodziców*. W: *Rozprawy Społeczne 2021*, 15(4):16–29.
4. Stanisława, K., Szydłowska, M. *Ocena gotowości dzieci do podjęcia nauki szkolnej przez nauczycieli wychowania przedszkolnego /reminiscencje z czasu pandemii/*. W: *Rozprawy Społeczne 2022*, tom 16, nr 1.

5. Straś-Romanowska, M. (2009). *Doświadczenia graniczne w rozwoju człowieka: wyzwanie dla poradnictwa*. W: A. Kargulowa (red.). *Poradownictwo – kontynuacja dyskursu*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
6. Tomaszewski, T. (1982). *Człowiek i otoczenia*. W: T. Tomaszewski (red.). *Psychologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN. Warszawa.
7. Waszczuk, J., Nazaruk S., Seroczyńska A., Szary K., Turska P. *Problemy opieki nad dziećmi w okresie zdalnej edukacji w opinii rodziców. Analiza zjawiska w świetle badań własnych*. W: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio J Paedagogia-Psychologia*, 2022, Vol. 35, no 2, p. 89-101.
8. Ustawa z dn. 2.03.2020 roku o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2022 r., poz. 1842)